

HEMBYGDEN

Medlemsblad för
Upplands Väsby Hembygdsförening



Nr 2 Maj 2010
Årgång 39

Innehållsförteckning

Ordföranden har ordet.....	3
Program -maj - augusti	4
Hedlunds historier.....	6
Ur Siléns praktiska bibliotek.....	7
BORGBY - prästgården i Fresta	8
Ny broschyr.....	10
Medlemsavgiften 2010.....	11
Bra att veta vid fiske	12
Kungsljuset – en invandrare på hembygdsgården	13
Rapport från trädgårdsinventering /POM	14
Almqvistaren.....	15
Mor lilla mor.....	16
Backspegel.....	17
Tio år med kaffetår.....	21
Många bra saker.....	22
Varför heter åsen så?	23
Cajsa Warg, husmamsell på Löwsta.....	24
Kalvost.....	28
Till Skällnora.....	30
Lösning till korsord 1-2010	33
Limerick.....	33
Korsord 2-2010	34

Där inget annat anges har fotona tagits av Inga Lisa Gustafsson.

www.upplandsvasbyhembygdsforening.se

För innehållet i artiklarna svarar respektive författare.

Ansvarig utgivare: Inga Engdahl • Layout: Tryckpunkten (e-post: tryck.en@telia.com).

Tryck: Wäsby Tryckeri. Tryckt med miljövänlig färg och miljövänligt papper i 800 ex.

Ordföranden har ordet



Nytt verksamhetsår.

Föreningens 57 årsmöte hölls i mitten av mars månad.

Vi hälsade en ny styrelsemedlem välkommen och även en ersättare till styrelsen.

Marianne, vår sekreterare sedan fyra år och Peo vår trädgårdsalltiallo avtackades då de valt att avgå från sina uppdrag.

Själva årsmötesförhandlingarna genomfördes utan några avvikande meningar från någon årsmötesdeltagare på någon punkt på dagordningen.

Årsavgiften för 2011 kommer för enskild person att vara oförändrad dvs 125:- men för juridisk medlem kommer vi att höja avgiften till det dubbla – 250:-.

Vi har börjat visa oss i många fler sammanhang än tidigare, för första gången har vi genomfört en utställning i Infra City med utdelning av vårt reklammaterial i syfte att få fler medlemmar. Håll utkik! Vi kommer att vara synliga i fler sammanhang under året.

Inför utställningen har vi förnyat vårt reklammaterial med en så kallad Roll Up, en ny folder och ett bildspel om det gamla Väsby. Allt under vårt budskap ”Vi värnar om gårdagen för framtiden”.

Fler och fler lämnar föremål, fotografier och livshistorier till oss. Tyvärr har vi inte möjlighet att katalogisera och digitalisera som vi skulle önska då det behövs ekonomiska medel för att engagera någon person för detta.

Vår kommun har inget museum och är heller inte intresserade av att stödja det arbete vi i Hembygdsföreningen gör i insamlandet av gårdagen för framtiden. Vi har sökt bidrag, 150.000:- för detta

ändamål från Kultur och Fritidsnämnden men vår begäran avlogs helt.

De senaste 10 åren har bidraget belöpt sig till 33000:- (aldrig uppräknat) i vad som kallas för verksamhetsbidrag.

Nu har vi en dröm när det gäller nytillskottet Magasinet.

Vi har sökt pengar för upprustning så att huset sommartid skulle kunna fungera som utställningslokal för både fasta och tillfälliga utställningar.

Gården, Runby Nedra, där Magasinet ingår, ägs av Upplands Väsby Kommun. Får vi inget bidrag från Riksantikvarieämbetet ur bidragsrummet Hus med Historia kommer vi att vända oss till ägaren att rusta upp byggnaden enligt den vårdplan som nu finns.

Där skulle vi sedan kunna visa Väsby historia för kommuninnevånarna.

Med vårens första program tog vi oss tillbaka till bronsåldersfolket i kommunen.

Föremål från den tiden finns i vår ägo. Funna på olika platser i våra tre socknar.

De föremålen skulle kunna vara alldeles fantastiskt att visa som början på vår lokala historia Idag ligger föremålen gömda hos oss och få vet att vår historia börjar där i bronsåldern för nästan 3000 år sedan och kanske ännu tidigare.

Välkomna att ta del av allt som händer på Hembygdsgården under året.

Kjerstin Björkman
ordförande

Upplands Väsby Hembygdsförening inbjuder:

Cykeltur söndag 16 maj



i östra Upplands Väsby:
Fresta- Harby- Ödsmarken-
Fresta/Smedby

Start vid Främjartorpet kl 11
För information, ring Klas Lundkvist, tfn 08-590 936 81
Ta med matsäck

Samarr. med Cykelfrämjandet

Hembygdsgården: Hagvägen2/Pukslagargatan

Upplands Väsby Hembygdsförening inbjuder:

Carl Jonas Love Almqvist och hans hembygd



Lördag 29 maj 11-15

Bussrundtur till olika Almqvistmiljöer
runt om i Upplands Väsby

Guide: Olof Holm, Almqvistsällskapet

Anmälan till Vanja Edwinson
tfn 0762-21 00 04

Samarr. med ABF Seniorakademien och Bibliotekets Vänner

Hembygdsgården: Hagvägen2/Pukslagargatan

Upplands Väsby Hembygdsförening inbjuder:

Tioårsjubileum

Hembygdsgårdens SOMMARCAFÉ

öppet
onsdag och söndag
13.00 - 15.30
30 maj - 12 september

Hembygdsgården: Hagvägen2/Pukslagargatan

Upplands Väsby Hembygdsförening inbjuder:

Växtmarknad

på tunet vid hembygdsgården

Söndag 30 maj
kl 10-14

Medlemmar i Väsby Trädgårdsförening
visar och säljer plantor inför sommarsäsongen

Sommarcafé start
Kl 13.00 -15.30
Per Erik Eriksson med spelmän underhåller
Sommarutställning
Fynda i mjölkammaren

Hembygdsgården: Hagvägen2/Pukslagargatan

Upplands Väsby Hembygdsförening inbjuder:



**Traditionellt
nationaldagsfirande**
vid
Hembygdsgården

Söndag den 6 juni

Se vidare lokalpressens annonser

Hembygdsgården: Hagvågen2/Pukslagargatan

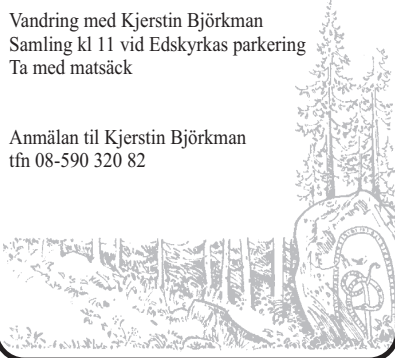
Upplands Väsby Hembygdsförening inbjuder:

**Vi möter Ragnvald
på kyrkstigen**

Söndag 13 juni

Vandring med Kjerstin Björkman
Samling kl 11 vid Edskyrkas parkering
Ta med matsäck

Anmälan til Kjerstin Björkman
tfn 08-590 320 82



Hembygdsgården: Hagvågen2/Pukslagargatan

Upplands Väsby Hembygdsförening inbjuder:



EKUMENISK

FRILUFTSGUDSTJÄNST
vid Hembygdsgården

Söndagen den 20 juni
kl 12.00

Gemensamt kyrkkaffe och sommarcafé
kl 13.00-15.30 på tunet

VÄLKOMNA !
Samarr. med församlingarna i Upplands Väsby

Hembygdsgården: Hagvågen2/Pukslagargatan

Upplands Väsby Hembygdsförening inbjuder:



HEMBYGDSGÅRDENS DAG
Söndag 22 augusti
kl 13.00 - 16.00

Hus och bodar öppna

Hugo Sabels film om
Upplands Väsby
visas i ladugården kl 14

Benny Johans kapell
underhåller
VÄLKOMNA !

Hembygdsgården: Hagvågen2/Pukslagargatan

Lennart Hedlund, född och uppvuxen i Upplands Väsby, har lovat ge Hembygden några glimtar av sina barn- och ungdomsminnen. Här kommer den trettiofjärde av

Hedlunds historier

Sjukvård förr och nu, som jag upplever den.

Nu när jag kommit upp i åldern tycker jag mig ha möjlighet till jämförelse.

På 1930-talet om jag råkade ut för något, som tarvade läkarbesök, fanns bara Löw. Las. att tillgå. Om det inte var någon liten skada, som behövde bandageras eller lindas om, för då fanns David Johannesson, som arbetade på Optimus och tog hand om smärre blesstyrer. Men var det invärtes åkommor bar det iväg till Lasarettet som vi sa på den tiden.

Och eftersom vi var en stor familj, föräldrar och fyra ungar, fanns inga pengar till taxi, som förresten också var få. Buss var ett okänt begrepp. Följden av det hela blev, att mamma tog en i näven och så gick vi till Lasarettet, och blev man inte inlagd, så tog man mamma i handen och gick hem igen.

På Lasarettet blev man mottagen av Syster Lisa, en kortvuxen syster med Sophiadress, som aldrig kunde skrämman en liten parvel.

Däremot blev man ganska rädd, till en början, då doktor Häggström dök upp. Han tog förresten min blindtarm, och hur jag än letade efter såret hade jag svårigheter att hitta det, så snyggt gjort var det. Däremot såg brorsans sår ut som ett grovt snöre på magen. Det var något märkligt med blindtarmsbesök. Jag kom in i juni, brorsan i juli, mamma i augusti och pappa månaden därefter.

Efter doktor Häggström kom doktor Mattsson, och han kände tydligen väl igen sina patienter. Jag var väl patient hos honom som pojke och framåt, för ett minne har jag av honom. Det var under krigsåren och en söndagskväll. Jag hade varit hemma i föräldrahemmet och skulle åka tillbaka till regementet, klev på tåget och skulle fortsätta framåt i vagnen. Då hör jag en röst säga,

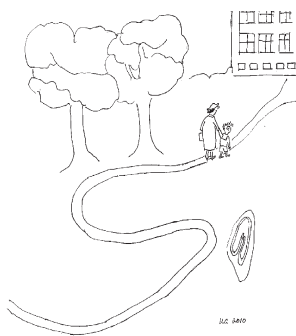
sätt sig här Hedlund, och får se doktor Mattsson i majorsuniform. Han ville ha någon att prata med och det blev för mig en trevlig stund.

Idag när det är dags för besök på vad som kallas Vårdcentral, och som jag vanvördigt kallar Penningcentral (man hinner knappast komma fram till receptionen förrän man blir uppmanad att betala). Och, som jag har haft det under senare tid, på de sex senaste besöken har jag haft lika många läkare. Efter det jag råkade ut för en stroke har jag blivit stadig kund hos dem. Men nu har jag tydligen fått en husläkare, men vad jag tycker om denne vet jag ej ännu. Senaste gången jag var ner och blev för-

hörd om mina krämpor, kom frågan hur jag kände mig. Jag svarade att jag var förfärligt trött, och fick till svar: Trött? Trött, du är lat. Öppna fönstret och få lite frisk luft. Om det var skämt eller allvar vet jag ej. Det var i alla fall inget svar en gubbe på 86 år förväntade sig.

Från Vårdcentralen blev jag i fjol hänvisad till Löwenströmska för s.k. ultraljudsundersökning, och var där i god tid och blev också inkallad till läkaren nästan på minuten.

Det var det enda vettiga jag råkade ut för. När jag kom in i behandlingsrummet var där nästan svart, så jag såg ingen läkare men hörde heller inget, hälsning eller annat, men däremot kom en uppgift ur mörkret att jag skulle lägga mig på sängen med ena sidan utåt, vilket jag alltså gjorde. Efter en stund började så undersökningen, fortfarande i tysthet, och höll på så en stund, för att så småningom upphöra. Fortfarande inget sagt, men så hörde jag hur läkaren eller vad han nu var, gå mot en dörr, och strax innan han passerade den, hördes ur mörkret: ”Lycka till”. Vad som menades med det sas det inget om, men jag tolkade det så, att jag var så dålig att han hoppades att jag skulle få leva ett par dagar till, eller att jag skulle vinna en större summa pengar, om jag köpte en lott.



Ur Siléns praktiska bibliotek

I serien "Siléns praktiska bibliotek" utgavs 1909 en samling "Huskurer", d.v.s. "lättfattliga anvisningar gifna af läkare, huru man bör förfara vid lindrigare sjukdomsfall samt i svårare fall, till dess läkare hinner anlända."

Hembygden kommer att fortsättningsvis återge vissa av dessa huskurer och allmänna råd i förvisning om att det är nyttig läsning för envar.



Ohyra.

Bästa skyddsmedlet är renlighet och kamning. Vid hufvudlöss tvättas grundligt med grönsåpa eller fotogen eller bensin (eldfarliga!) i 3 till 5 minuter. Yllemössor, hvari äggen ("gnetterna") pläga finnas i mängd, tvättas med stark lut. Vid klädlöss tvättning med såpa och tvål och bykning af kläderna. Vid flatlöss ingnides gråsalva; upprepas vid behof efter två dagar.

Omslag.

Kalla omslag. En handduk eller dylikt genomblötes i kallt vatten, som om sommaren blandas med något koksalt eller salpeter, om vintern med snö eller is, hopviktes därpå flerdubbel, urkramas och påläggas, samt bytes om minst hvarje kvarts timme.

Ännu bättre är en oxblåsa eller kautschukpåse halffylld med snö eller is (isblåsa).

Kalla omslag användas till att minska inflammation och blödning af alla nyss uppkomna yttre skador samt mot yrsel i febrar, värk o.s.v.

Våtvärmande omslag. En ren handduk blötes i varmt eller kallt vatten, urvrides väl, sammanviktes till sådan storlek, att den passar för den yta, som skall betäckas. Ofvanpå denna duk lägges ett större stycke vattentätt tyg (vaxduk, guttaperkataft), som skall skjuta öfver den fuktade dukens kanter på alla

sidorna. Ofvanpå detta tyg lägges ytterligare ett väl sammanviket lakan, så att det öfverallt väl täcker vaxduken, lakanet viras stadigt omkring kroppen och fästes med säkerhetsnålar. Vi hafva här tänkt oss, att omslaget varit afsedt för bröstet. Det ombytes en gång om dagen. Se ock hvad som säges under Lunginflammation.

Varma omslag kunna göras antingen torra eller våta. Till torra tar man varma mjölpåsar, varma tygstycken eller tallrikar.

Äfven kunna kryddpåsar med fördelande kryddor användas. Man tager till dem fläderblommor, malörtknopp, krusmynta, isop, lavendel, en hand full af hvardera samt 4 till 8 gram kamfer, blandar allt väl tillsammans samt lägger det i en påse af fint linne. Påsen påläggas antingen sådan han är eller bestänkt med kamfersprit. Man använder kryddpåsar på reumatiska svullnader, vid tandvärk, magplågor och diarre, i synnerhet hos barn.

Våta varma omslag eller baddningar göras med oxblåsor halffyllda med ljumt vatten, med garnhårfvor doppade i kokhet vatten och urvridna, eller med förvällda kryddor. Härtill användas odört och bolmört, som äro krampstillande, eller malva, sötblomster och linfrömjöl, som äro uppmjukande. Samma verkan hafva ylledukar doppade i varm mjölk samt grötar af råg- eller hafremjöl med litet osaltadt (urtvättadt) smör eller olja. Gröten bör vara stadig och seg samt utbredas på en linnelapp, hvars kanter vikas in rundt omkring. Man kan ock betäcka gröten med en oljad fin florslapp eller helt vika omkring linnelappen, så att den icke klibbar fast. Ofvanpå grötomslaget lägges vaxtaft, vaxpapper eller dylikt så att gröten så mycket längre må hålla sig mjuk och varm. Ombyte bör ske en gång i timmen; surnad gröt må icke längre användas.

Grötar äro lämpligast, då varma, uppmjukande omslag skola användas länge såsom på sår och bulnader.

BORGBY – prästgården i Fresta

Fresta saknade länge prästgård. Orsaken var helt enkelt den att socknens präst bodde vid Hammarby kyrka och betjänade bägge de små församlingarna. Först vid 1400-talets mitt visar det sig att kyrkoherden flyttat över till Fresta och fått Borgby – eller Borby som det då hette – till boställe.

Varför det blev Borby är inte gott att säga. Tydligt är dock att någon som på den tiden ägde Borby Skattgård skänkte den till kyrkan, så att den kunde bli prästgård.

Förste protestantiske prästen i Fresta-Hammarby var Boethius Olai eller Bo Olofsson. Denna upplysning härrör från Mårten Aschaneus (församlingarnas kyrkoherde 1620-1641), vilken också omtalar att samme herr Bo själv var av den bondesläkt, som hade donerat skattgården Borby till Fresta kyrka som prästgård. Enligt beslutet vid Västerås riksdag 1527 skulle bland annat till kyrkan givna skattgods kunna återbördas av givaren eller hans arvingar. Detta tycks nu herr Bo ha gjort – men endast för att bruka det återbördade som bytesobjekt. Han ”ätte (ägde) Borgby skattgård” i konung Gustavs tid, säger Aschaneus, men haver den ”bytt då med H.K.M:t konungen till prästgård och fick Vedlöfsta igen till skatt.” Med Vedlöfsta avses Vällsta i Ed. Sin trovärdighet får denna uppgift inte minst genom Aschaneus’ uttryckliga hänvisning: Observera, ”se arvingarnas brev därom!” Det har han alltså själv sett i Vällsta.

En sak till är att säga om prästen herr Bo. Man utpekade ännu på Aschaneus tid ”stolpeboden” som han hade byggt i Borby. Den beskrivs som ett gammalt stolphärbärge med tre färdige lårar och lås (husesyn 1620).

Sju laga socknehus skulle finnas på en prästgård. Socknehusen i Borby upbyggdes på nytt av prästen herr Lars Jönsson, som kom till Borby omkring 1574, ”och socknen betalte honom därför.” Herr Lars hade förut varit skeppspräst i konung Eriks tid.

Ett tjugotal år därefter kom elden lös på Borby, varvid kyrkoherden herr Jöns Andersson – mer officiellt eller lärt kallad Johannes Andrae Bot-huiensis – miste ”allt thet han ätte.” Halva gården brann då upp en påskehelg under tidsgården,” omtalar Aschaneus. Året var förmodligen 1595, eftersom prästens nödläge genom det skedda var före i domkapitlet den 4 februari 1596. ”Det som då i hast upbyggdes är nu synt öde nederfallet,” klagar Aschaneus.

Den prästgård som Aschaneus flyttade in i år 1620, bestod på gammalt vis av timrade hus sammanställda radvis i två fyrkanter; mangården och fägården. Föرنämsta huset i den förra var självfallet kyrkoherdens eget boningshus, den s.k. ”herrstuvan”, som utom förstuga omfattade ett större rum med ”spis” och onämnt antal fönster samt ”en liten kammar därhos med fönster.”

Övriga boningshus får man en föreställning om genom benämningarna: ”sängestuva”, ”liten sängestuva med spis”, ”bakarestuva med liten sängkammar därhos” samt - som överbyggnad på ett portluder - ”en liten nattstuva och kammar”, vartill hörde en svale.

En ny olycka hemsökte prästgården söndagen den 24 maj 1637, nämligen ett våldsamt oväder. Det målande uttryck som Aschaneus använder är ”den grymma och häftiga hagelstormen och blåsten.”

Långa rader av hustak, vilkas täckning kyrkoherden nyligen hade bekostat, bortfördes och fördärvades helt, till hälften, till tredjedelen eller till fjärdedelen av det dånande skydraget. Inte bara halmen på bodar, lider och lador med tillhörande stänger, utan även torven med underliggande näver på de hus som hade eldstäder, rök sin kos.

Halm till ett belopp av 427 halgar (”halge” = bunt, knippa).

Stänger till ett antal av 215.

Torv till en mängd av 20 lass.



I ett par fall var det hela hus som kastades omkull. Den hopstörtade logen fick byggas upp igen med 74 stockar nytt timmer. Skorstenar skadades och fönsterglas krossades.

Även ut över ägorna sträckte sig förödelsen. Inte mindre än 395 famnar gårdsgård var av stormen helt och hållet ”fördärvade och av rummet förde”, så att de måste sättas upp med nytt virke, och ytterligare 300 famnar skadade med möjlighet till reparation.

Kanske svårast var förlusten av den växande grödan. Rågsåden betraktades som ”all fördärvad.” Till gårdens iståndsättning – genomförd den 11 november samma år – fick herr Mårten Aschaneus ”taga det endaste, nästan, som han haver” (ur avsyningsprotokollet).

Herr Jöns hade varit hovkaplan hos furstinnan på Ekolsund innan han kom till Borby 1582. Furstinnan var Sofia, Gustav I:s och Margareta Lejonhuvuds dotter, född 1547, som hade fått Ekolsund i förläning 1569. När herr Jöns slutade hos henne, fick han som gåva ”en stor svart häst.” Den hästen drunknade sedan i Norrviken, då den försökte simma hem till Borby från Skällnorahalvön, där prästen på den tiden hade en beteshage.

Den 14 februari 1584 fick herr Jöns furstligt främmande i prästgården: den 34-årige hertig Karl av Södermanland, sedermera konung Karl IX, och hans 22-åriga gemål Maria av Pfalz. Borby var nämligen bestämt att bli deras första nattkvarter under det stora liktågets dröjande färd till drottning Katarina Jagellonikas begravning i Uppsala.

Om resan berättar Karls egen dagbok på sitt ofullkomliga vardagsspråk (stavningen här moderniserad): Nyköping den 4 januari 1584: ”fick jag min herr brors brev och begäran, att jag skulle draga till drottningens salige begravning.” I Grips-holm sammanträffande han med gemålen, som hade vistats där under Karls resor i hertigdömet. Där tillstötte också uppvaktningen.

Den 6 februari: ”kom meste parten av mina lantjunkare.”

Den 10 februari: ”kom jag till Stockholm, och där var meste parten av adelen församlat.”

Den 14 februari satte sig den stora processionen i rörelse. Sakta skred tåget av furstligheter, riksråd, riddare och ståndsrepresentanter efter det kungliga liket. Eller med Karls egna ord: ”drog kungen, jag och hans son samt menige riddarskapet från Stäckhålm och följde salige drottningens lik på

vägen till sin lägerstad, till fot intill Sancte Clare gårde.” (Där steg han till häst).

Längre än till Sollentuna kyrka hann ej liket första dagen. Här hade tjugotre år tidigare sarkofagen med Gustav I:s stoft burits in för natten, till dess begravningsståget fortsatte. Nu som då tog de höga herrarna, de förnäma fruarna och det meniga folket in i prästgårdar och bondstugor.

”... och drog jag till natten med min gemål och medfölje till Borby prästgård,” skriver i sin almanacka hans furstliga nåde.

I Sigtunatrakten rastade liktåget andra gången. Den 15 februari: ”drog jag till Haga länsmansgård”, lyder den korta anteckningen i almanacken.

Och så var det bara en dagsled kvar, ty den 16 februari, ”blev”, som hertig Karl berättar, ”drottningen begravd i Uppsala domkyrka, Gud förläne henne en glad uppståndelse.”

Under kampen mellan hertig Karl och konung Sigismund tog herr Jöns i Borby parti för hertigen – och som det tycks lidelsefullt.

Det kom till synes på flera sätt den kritiska sommaren och hösten 1598. För det första i agitationen mot kungaanhängare: sålunda skall han inför hertigen ha fört fogden Olof Faxe (en annan gång i sammanhanget kallad Jöran Fax) ”uti onåde,

vedermödor och fängelse” och för detta ändamål ”både inom socknen och utom”, t.ex. hos herr Simon pastor i Vada, sökt samla vittnesbörd mot honom. För det andra i otillbörlig predikan mot konungens ”hemkommelse” (ifrån Polen med en polsk krigshär).

För det tredje i olydnad mot ärkebiskopen (kungaanhängare), i det han fyra gånger vägrade efterkomma kallelse till domkapitlet.

Det gick så långt att konsistoriet i Stockholm, som på allt sätt sökte verka för kung Sigismund, avsatte herr Jöns Andersson från hans kyrkoherdetjänst i Fresta. Det skedde den 2 september 1598, innan den politiska maktkampen var avgjord, men efter hertig Karls historiskt så betydelsefulla seger vid Stångebro den 25 september och Sigismunds återvändande till Polen, mognade tiden för suspensionens upphävande.

Herr Jöns fick göra avbön på sina knän. Han utlovade ett fridsamt levnads sätt och att härefter troget sköta sina åligganden, och på de villkoren återgav konsistoriet honom hans ämbete den 11 september samma år. Det skedde för övrigt under medverkan av kapitelsherrar från Uppsala, där sympatierna (frånsett ärkebiskopen) under striden varit på hertig Karls sida.

Till slut blev det också så, att den ärkebiskop som herr Jöns hade trotsat fick röna onåden att bli dömd från ära och ämbete i februari 1599.

Ny broschyr

Hembygdsföreningen har tagit fram en ny broschyr som på fyra sidor presenterar föreningen och dess aktiviteter, visar hembygdsgården i bild och uppmanar till medlemskap. Broschyren kommer att användas i informations- och reklamsammanhang och finns förstas också på hembygdsgården.

Red





Upplands Väsby Hembygdsförening

Medlemsavgiften 2010.

Hembygdsföreningens uppdrag är att ge alla kommunens innevånare hembygdskänsla och gör det genom olika program under året, vandringar, föreläsningar, bildvisningar, guidningar, sommarcafé mm.

Till stor del ”lever” föreningen på sina medlemsavgifter och kan tack vare dessa erbjuda de flesta program och arrangemang under året alldeles gratis.

Förhoppningen är att just du vill fortsätta vara medlem och genom att betala din medlemsavgift medverka till att vi kan hålla samma nivå på våra program som hittills.

Med denna tidning följer, för dig som ännu inte betalat medlemsavgiften, 125:- per medlem och ett inbetalningskort med ditt medlemsnummer i föreningen.

Vi ber dig att använda ditt medlemsnummer vid inbetalningen.

Till föreningen har det inkommit några betalningar av medlemsavgiften där ingen avsändare är angiven. Tyvärr kan det visa sig att fast du betalat så får du en påminnelse. Det kan bero på att du är en av dem som glömt tala om vem du är när du betalade.

Om någon av dessa skulle vara du ber vi dig kontakta oss så att det kan rättas till.

Med vänlig hälsning

Kjerstin Björkman

ordförande

tel.: 08 – 590 320 82.

Bra att veta vid fiske

Fiskesäsongen börjar snart. Kristi Himmelsfärdsdag är ju av tradition den första metaredagen, även om många tjuvstartar i vackert väder.

Goda råd för fiskelycka behövs ju alltid och andra saker som berör fiske kan också vara bra att ha reda på. Följande stycken har saxats ur boken ”Om skrömt, magi och gammal klokskap” av Erik Jonas Lindberg.

Offerramsor för gott fiske

”Här får du silver, här får du guld
du får aldrig mer om ej fiskeväskan blir full.”

Denna ramsa lästes samtidigt med att man offrade en penning åt sjörået. Det ansågs medföra god fiskelycka. Märkligt nog innehåller ramsan ett underförstått hot gentemot sjörået; något av ett ultimatum. Inget mer offer om inte fiskeväskan blir full.

*”Abborr, abborr slok (stor)
huggu nu på min krok.”*

Ramsan lästes när man kastade ut första gången vid fisketuren. Offret vid fisket var i regel någon kopparslant av låg valör.

Abborrkammaren

Abborrens kammare var dels ett drastiskt uttryck som sammankopplades med druckning, dels var det vanligt som varningsord till småpojkar, som skulle på fisketur. Man sade då: ”Gå nu inte och kom till abborrkammaren.” ”Han måste väl ha hittat abborrkammaren”, sades om den som vid fiske drog upp osedvanligt många abborrar. Var nu fisket dåligt, då sade man att fisken hade gått i abborrkammaren och stängt dörren efter sig. Lommen blev rätt ofta beskylld för detta, han troddes skrämma fisken från vattnet. Lommen var ju också en illa tåld fågel, som konkurrerade med människan om det viktiga husbehovsfisket.

Trollaborren

Trollaborren var en sak åldringarna gärna berättade om. Egendomligast med denna fisk var, att den kunde tala och ge upplysningar om var skatter fanns nergrävda. Man fick inte tala om i vilket

fiskevatten trollaborren fanns, ty gjorde man det fick man ingen fiskelycka i framtiden. Trollaborren hade rött huvud, fenor med guld- och silverstrimmor på och klart grön stjärtfena. När man fångat en sådan abborre skulle man stryka den med ett stålföremål, för att hindra rået att ta tillbaka denna sin älsklingsfisk. När man stålstrukt fisken och lovat att den skulle få återvända till vattnet, talade den om var skatter låg nergrävda. En och annan person som helt oförmodat fått god ekonomi troddes ha fångat trollaborren.

Skrattaborren

Skrattaborren var ett mellanting mellan fisk med fötter och trolltyg. Med fullt allvar hörde man åldringarna omtala att någon hade fått upp en skrattaborre. När en sådan drogs upp sprang den, utan att fiskaren kunde hindra det, upp för närmaste trädstam, där den lösgjorde kroken ur munnen och slog fast reven kring någon gren. Hela tiden avgav den illfundiga hänskratt. Därefter kilade den kvickt nerför stammen och hoppade tillbaka i vattnet. Att försöka få loss reven misslyckades alltid. Dessutom var det bäst att den som fått



upp en skrattabborre slutade med fisket och gick hem, ty någon fiskelycka blev det ej mer förrän till nästa fullmån. Det lyckades aldrig någon att fånga en sådan abborre, men hade någon gjort det kunde han ha räknat med en enastående fiskelycka under återstoden av sitt liv. Vi ungdomar varnades särskilt för att fiska så sent på kvällarna att det börjat skymma, ty då var risken för ett angrepp av skrattabborren som allra störst. Troligast är att abborren användes för att avskräcka pojkar från att vara ute för sent och fiska.

Tionde fiskhuvudet

Äldringar berättade om en gammal man som avled någon gång under 1850-talet, att när han fiskade tog han alltid av huvudet på var tionde fisk han fick. Han ristade ett mystiskt tecken på huvudet och kastade det över höger axel och mumlade något ohörbart. Tillfrågad om varför han gjorde så svarade han: ”Dom ska ha sin lott allihop.” Troligen var det fråga om någon urgam-

mal offerrit för att blidka sjörået, och försäkra sig om bestående fiskelycka.

Väsna vid fiske

Då långvarig värme hade varit rådande och solskenet flödade, lades nät utanför strändernas bottenvegetation i tjärnar och sjöar. Då skulle man plaska och väsna allt man förmådde. På så sätt trodde man att fisken jagades ut ur gräset och fästes på de utlagda näten. Fiskafånget gick ofta snabbt. Sannolikt väsnades man för att skrämra vattenrådet. Märkligt nog så offerades inget till rået vid dylika fisken, kanske för att man befann sig på grunt vatten och inte löpte någon risk att drunkna. Ävenså iaktogs inte den i andra fiskesammanhang nyttjade regeln att medföra en slant i fickan. Råkade man falla i vattnet kunde man då nämligen offra sin slant, och undgå att bli tagen av sjörået. En man hade t.o.m. offrat sin silversnusdosa i en sådan situation och sluppit drunkna.

Kungsljuset – en invandrare på hembygdsgården

Högsommarens typväxter är robusta och ganska ståtliga att skåda, skriver Ragnar Jändel i boken ”Blommor” från 1937. Som t.ex. kungsljuset, en ovanligt dekorativ växt med stolt och kraftig resning. Inplanterad i trädgårdar kan den vara mycket verkningsfull med sina långa axrika blomsterställningar – den blir ofta manshöj. I Karlfeldts präktiga trädgård vid Sjugare var kungsljuset – och är väl alltiämt – en av de ståtligaste solitärväxterna.

Enligt folktron var kungsljuset ett medel mot ”slag”, om den upptogs med silverkniv eller annat verktyg av silver. Växte den uppå en grav betydde det på sin tid, att den dödes själ ännu vändades i skärselden och krävde ivriga förböner, kastade man den i sjön, formad till degklumpar, sövde den fiskarna, så att de lät sig fångas med händerna, ett bra och behändigt sätt kan man förstå.

I medicinen användes kungsljuset ännu som hostmedel; de torkade blombladen uppköps ännu av apoteken (1937).

Kungsljuset brukar ses i några exemplar vid hembygdsgården, där den tycks trivas vid man-gårdsbyggnadens södervägg eller vid gaveln av Zamores stuga. Så värst inplanterad är den inte,

snarare en uppstickare, som ibland finns där och ibland inte. Somliga år har den nått ansenlig höjd.

Om man slår upp kungsljus i florán, kan man se att den tillhör växtfamiljen lejongapsväxter och att det finns flera arter: violkungsljus (violettera blommor), kungsljus, läkekungsljus, Ölandskungsljus, praktkungsljus, grenigt kungsljus och mörkt kungsljus. Alla blommor under juli-september, de flesta på mager jord.

Inga Lisa Gustafsson



Kerstin Hammarin, drygt 1.70, vid kungsljusén på hembygdsgårdens gavel. Foto: Rune Milde

Rapport från trädgårdsinventering /POM

Året bjöd flera överraskningar, trevliga och mindre trevliga.

POM, Program om Odlad Mångfald har sedan flera år sökt äldre kulturväxter, både nyttoväxter och prydnadsväxter. Nu har turen kommit även till Krukväxter och perenna nyttoväxter, prydnadsbuskar har annonserats tidigare.

Ni som har gamla krukväxter där man kan spåra moderplantan till 1960 eller tidigare är välkomna att höra av Er. POM inventering innebär att vi, Du och jag, sänder uppgifter om växten till Alnarp, Lantbruksuniversitet, de i sin tur avgör om plantan är så ovanlig att de vill ha stickling eller frö av det. Då kontaktar de ägaren och ber om lov. Därefter följer 5 års provodling om sortäktet innan plantan släpps till plantskolor till försäljning.

Perenna nyttoväxter är bl a. rabarber och sparris, samt humle.

På våren när jag besökte en av förra årets fyndplatser för att se över blomorna, blev jag förskräckt över att där tulpanerna hade varit, var nu en grop.

--- Trist, trist. Varför?

Det är inte tillåtet att ta växter utan markägarens tillstånd. Det trista var att just de tulpanerna var speciella och hade varit av intresse av rapportera till POM. Rapportering var inte gjord eftersom det saknades vissa uppgifter.

Ett trevligt möte med en kvinna i Runby blev mycket givande. På hennes tomt fanns en fantastiskt blommande pion (blomningen fick jag se i bild, eftersom jag hade missat den korta och intensiva blomningen) och skära liljekonvaljer. Liljekonvaljerna är rapporterade meilledes endast hitills men har redan väckt visst intresse. Det ska

bli ett nöje att få nya och bättre bilder på dem.

På en ödetomt där jag har plockat hallon tidigare, hittade jag i en skuggig hörna en annorlunda hallon, aprikosfärgad, bara en planta. Smaken var frisk och söt, mycket god. Den ska rapporteras. Den är hotad, tomten ska bebyggas. Från samma tomt förra året fick jag lov att flytta en pion till Hembygdsgården. Den var också hotad, men på grund av att närmaste grannarna brukade hämta plantor därifrån. Den har ännu inte blommat.

En hallon till, faktiskt på en villatomt, helt en överraskande en jättestor mycket mörk hallon, själva plantan är "bara halvhög". Kan vara av intresse.

På en välgkant hittade jag en märklig krusbärs-sort, av utseendet att dömna sannolikt en sådan som Kajsa Varg kallade "stickelbär", den har mycket grov "hårighet" över hela bäret. Helt hemsk att se, men riktigt god och söt krusbärsmak.



På en annan ödetomt hittade jag en daglilja som ligger så trångt till mellan allt ogräs att den inte orkar blomma, vad göra. Kan markägaren ändå ge lov att flytta plan-

tan till ett frodigare ställe så att blomningen kan komma i gång? Jag har fått veta genom POM att det finns många fler dagliljesorter än vad man kände till tidigare.

Det finns ytterligare en pion på en ödetomt som väntar på fotografering och rapportering. Det behövs också rekognosering för att få fram dess ålder.

På en obyggd tomt finns en alldeles särskild tulpan, en akvarellskimrande skönhet och ägaren är alltid borta.

En oidentifierad iris på en tomt med schaktmassor vållar mig huvudbry, kan någon veta något om dess ålder?

På Mässingen området, vid Trädgårdsmästarens hus finns Rådhusvin, bladen är treflikiga. Eftersom det ska rivas så har jag tagit sticklingar därifrån. Om de övervintrar så kan jag erbjuda en planta till Hembygdsföreningen. Det vore trevligt om de hotade plantorna kunde få en hemvist vid Hembygdsgården.

Förr förra året har jag hittat en pingstlilja på en ödetomt, den är flyttad till Hembygdsgården eftersom den blev hotad pga röjning på tomten. På samma tomt finns även en ädelsyren och en fantastisk stor schersmin. De är inte lika hotade.

POM inventering påverkar inte tomten på något sätt med ev försäljning eller byggandet. POM kan inte användas för att hindra sådant. Men det kan vara god idé att flytta plantorna som är hotade.

POMs inventerare är specialiserade för olika växtgrupper, för min del perenner och lökväxter,

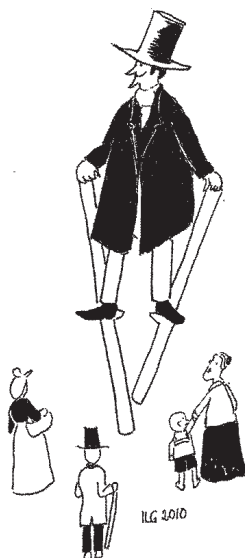
andra växter som hallon kan jag också rapportera men jag har inget källmaterial om dem för att kunna identifiera sorterna. Perenna - och lökväxterna ska vara odlade före 1940. Efter innevarande år kommer anslagen till perenner och lökväxter vara slut och projektet kommer sannolikt att avslutas. Men vi har en sommar kvar för att hitta ”de speciella gamla växterna”. En del av tjusningen är att identifiera de udda sorterna som man har inte noterat ännu, t ex den nämnda gruppen av dagliljor. Som hobby är det något alldeles speciellt, att få insyn i gamla trädgårdar och hela deras mångfald av odlade växter. De finns där som bortglömda hemligheter.

Det finns mera att läsa om POM på nätet : www.pom.info. Där hittar man tidigare rapporter och alla fynd.

Fynd av olika slag mottages tacksamt,
tfn 08 -590 731 63

Text och foto: Eeva Kaplas

Almqvistaren



Jag tycker om att spela schack,
men dock långt hellre käglor slår jag
och allrahelst på styltor går jag,
där under mig
jag skådar ner på allt slags pack.
Man kliver där så hög och vig
och ingen alls har över sig,
för vilken man behöver buga, säga tack
och blir till slut helt underlig
av luttar underdånighet och snack.

Mor lilla mor

Eftersom sommarcaféet i år slår upp portarna just på Mors dag, så kan det vara på sin plats att skriva något om traditionen att uppvakta mamma sista söndagen i maj. Seden att fira Mors dag har gamla anor. Den firas runt om i världen på olika datum.

Till Sverige kom seden med morsdagsfirandet från USA, där det fanns en lärarinna, Anna Jarvis, som redan 1905 lanserade Mors dag. Den 10 maj 1908 firades dagen för första gången i Philadelphia, Pennsylvania, och år 1914 instiftade sittande president Mors dag, andra söndagen i maj, som officiell helgdag i landet.

I Sverige dröjde det ända till 1919 innan författarinnan Cecilia Bååth-Holmberg tog initiativet till ett morsdagsfirande. Kanske hämtade hon och Anna Jarvis sin idé från Storbritannien, där det sedan 1600-talet funnits en sed att ge bortarbetande barn ledigt sista dagen i fastan för att resa hem på besök.

Om någon inte har kläm på hur mor ska firas så finns det en vägledning. 1920 utkom ett litet häfte om hur man på bästa sätt bör uppvakta mor på Mors dag:

- Svenska flaggan hissas från hemmets flaggstång.

- Mor hälsas om morgonen med sång av barnen.

- Hon bjudes före uppstigandet på gott kaffe och bröd, berett av barnen. Hon hedras med blommor och en liten sång.

- Henne beredes, så långt det är möjligt, vila och frihet från allt hushållsarbete den dagen. Barnen bädda, sopa, laga mat och diska.

- Vid eftermiddagskaffet eller på kvällen hålles en liten högtidlighet, där far i huset medverkar.

- Frånvarande barn hälsa Mor med brev, telegram, eller vykort som särskilt gjorts och tillhandahålles för Mors dag.

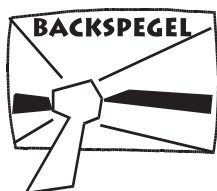
Flera förhållningsorder finns, men vi kan inte ta med alla.



Morsdagskort

Kort och presenter har givetvis ändrat stil och utseende under årens lopp, men den goda tanken består. Vill man göra det enkelt för sig, tar man förstås med sig mor till hembygdsgården och dricker en kopp kaffe. Vad som än görs så uppskattas det säkert av mor.

Inga Lisa Gustafsson



Flera broar och vägar

var rubriken på årets första programpunkt, som sedvanligt var en diavidsvisning, hållen av Klas Lundkvist, en visning som han börjat med redan 2006. Hembygdsföreningens ordförande, Kjerstin Björkman, höll ett kort välkomstanförande och lämnade så över ord och bild till Klas. Han började med att visa en vy som inte kändes så fjärran, nämligen den nyrenoverade Norrbro i Stockholm. Därefter visades ett stort antal svenska broar av olika modeller och utföranden, från några nötta plankor till vackert murade stenkonstruktioner och högspända stålbroar.

Efter en avstickare till Italien och en vacker träbrokonstruktion kom vi över till Norge och fick göra ett besök på ett ”väghållningsmuseum” i närheten av Lillehammer, där det norska vägverket samlat väghistoria i form av maskiner och olika byggnader.

Klas visade också bilder från färdvägar i Norge och Sverige och ”foreteelser” längs vägarna, t.ex. vägvisar- och väghållningsstenar, gränsskyltar, gamla bensinstationer och annan kuriosa.

Som avslutning visade han några bilder från vissa av sina favoritvägar i Dalsland och Hälsingland med vackra vyer från de olika landskapen.

Inga Lisa Gustafsson



Klas Lundkvist i ladugården

Bokloppis

Vissa milstolpar firas med pompa och ståt och andra passerar rätt obemärkt. Hembygdsföreningens bokloppis har anordnats i tio år drygt och det är väl värt, att om inte firas, så i alla fall uppmärksammas.

Idén med bokloppisen uppstod ur den s.k. ”Boklådan”, som bestod av ett bord, fyllt av bokkartonger, som fanns permanent uppställt i ladugården. Bokköparna betalade på 1990-talet precis som nu 10:- och 5:- för böckerna och pengarna lades helt enkelt i en sparbössa på bordet. De, som hade årsmöten och andra sammankomster i ladugården, tyckte att det var rätt trevligt med boklådan.



Bokloppis pågår

Boklådan svällde och föreningen beslöt anordna loppmarknad med enbart böcker, en nyhet på den tiden.

Den första bokloppisen hölls den 30 oktober 1999 och sedan har verksamheten rullat på. Fr.o.m. år 2000 och många år framåt anordnades bokloppis vår och höst, de senaste åren har det blivit en gång per år. Numera ingår också kaffeservering. Många tycker att det är trevligt att kunna sätta sig i lugn och ro och dricka kaffe efter gjorda inköp, diskutera böckerna med bordsgrannarna och sedan ta ett varv till bland borden och fynda något ytterligare. Både kaffebord och bokbord rymms gott och väl i ladugården.

Årets bokloppis ägde rum den 20 februari och innehöll som vanligt många ämnesområden: djur och natur, jakt och fiske, reseskildringar, kokböcker, sång och musik, hälsa och motion, konst, romaner och deckare i mängder samt en del äldre skönlitteratur.

Förvånansvärt många bokälskare hade givit sig ut i snöstorm och 14-gradig kyla för att hitta något läsvärt och de flesta tyckte också att kaffe och hembakt semla inte heller var fel i vinterkylan.

Inga Lisa Gustafsson

Årsmöte 2010

Hembygdsföreningens 57:e årsmöte ägde rum den 20 mars, själva vårdagsjämningsdagen. Solen sken glatt in i ladugården, där ordförande Kjerstin Björkman hälsade mötesdeltagarna välkomna. Ordförandeklubban gick så raskt över till Leif Berglund, som med sedvanlig fermitet klarade av årsmötesförhandlingarna. Kassören, Inger Nyström, redogjorde för bokslutet och revisor Göran Sandberg läste upp revisionsberättelsen. Nyval i styrelse och valberedning framgår av Hembygdens baksida.

Årsmötet beslöt att årsavgiften blir oförändrad 2011 (125:-).

Den avgående sekreteraren Marianne Söderström avtackades med blommor och present och den omvalda ordföranden Kjerstin Björkman passade på att tacka medlemmar i styrelsen och andra medhjälpare för goda insatser.

Till kaffet underhöll Birgitta Söderström och Ulrik Bodén med underfundiga visor.

Inga Lisa Gustafsson



Birgitta Söderström och Ulrike Bodén

Stockholms läns hembygdsförbunds årsmöte

27 mars avhölls årsmötet för Stockholms läns hembygdsförbund.

Värdar i år var Vaxholms hembygdsförening och platsen Vaxholms fästning. Kommunstyrelsens ordförande Per Mosseby hälsade välkommen och berättade om Vaxholms kommun.

Museichefen Erik Himmelstrand berättade om fästningen och Fästningsmuseet. Allt från Gustav Vasas beslut 1548, fästningens roll på 1600- och 1700-talen. Det nuvarande Kastellet byggdes 1833-1863 och var då det var klart överspelat ur vapenteknologiska och försvarsstrategisk synpunkter. 1964 inrättades det första museet. Sedan de försvarspolitiska besluten det senaste decenniet är Fästningsmuseet organisatoriskt en del av Statens försvarshistoriska museer och nätverket Sveriges militärhistoriska arv. Fästningen har numera utmärkta konferenslokaler och restaurang i regi av Strömma-bolaget.

Länsmuseichefen Peter Bratt pratade om aktuella projekt och utställningar och betonade vikten av att museerna och hembygd rörelsen samarbetar.

Själva årsmötet genomfördes utan några mer omfattande diskussioner. Länsförbundets ekonomi är i balans, bl. a. så har förbundets tidning ”Ledungen” givit ett visst plus. Styrelsevalet bjöd inte på några stora förändringar. Erik Magnusson valdes om som ordförande. Nya ordinarie ledamöter blev Mats Hellström, Stockholm och Brittmarie Urve, Järna. Till nya suppleanter valdes Bror Arne Erson, Täby och Lars Gundberg, Ekerö.

Hembygdsförbundets diplom för förtjänstfulla insatser delades i år ut till Rolf Hansson, Stockholms Näs Hembygdsförening, Jahn Charleville, Essingeöarnas Hembygdsförening och Elof Edström, Per Olof Johansson samt Olle Järfeldt - alla Lohärads Hembygdsförening.

Som vanligt avslutades dagen med tre turer: visning av fästningsmuseet, besök på Bogesunds slott och stadsvandring. Väsbyombuden Klas Lundkvist och Kjerstin Björkman följde med på vandringen i det äldsta Vaxholm med dess träbebyggelse. Turen avslutades på Hembygdsgården som ligger mycket fint vid Norrhamnen. Under kaffet berättade medlemmar ur föreningens sty-



Stadsvandring genom Vaxholms gamla träbebyggelse

relse om verksamheten och om hembygdsmuseet som har inriktning på bl.a. skärgård och fiske. Ett besök i sommar kan rekommenderas!

Alla arrangemang fungerade smidigt och restaurangen i fästningen bjöd på utmärkt lunch. Vädret var som oftast i slutet av mars rätt ruggigt och Vaxholm låg hela dagen insvept i en fin dimma som gav besöket extra stämning.

Text och foto: Klas Lundkvist

Läs mer på www.vaxholmsfastning.se (Vaxholms Fästnings Museum)

www.sfhm.se (Statens försvarshistoriska museer/Sveriges militärhistoriska arv)

www.hembygd.se/index.asp?lev=3037 (Vaxholms Hembygdsförening)

www.stromma.se/kastellet (Konferens och boende) www.vaxholm.se

(Vaxholms kommun) www.hembygd.se/index.asp?lev=1669 (Ledungen)



Fästningen från norr



VARFÖR ÄR DET KÖ?
FÖR ATT SOMMARCAFFET TIOÅRSJUBILERAR, VET DU VÄL.

Tio år med kaffetår

Hembygdsgårdens sommarcafé kan i år jubilera och se tillbaka på tio års verksamhet. Från en tämligen blygsam start har caféverksamheten vuxit ut till en etablerad tillvaro och bidrar i allra högsta grad till en öppen och levande hembygdsgård.

Den första sommaren kom annonsen/affschen med stolar, bord och baldakin till. Någon baldakin har vi aldrig haft, men parasoller finns och stol- och bordsortimentet utökas fortlöpande. 320 personer drack kaffe första sommaren och caféet hölls öppet till 16 september. Den andra sommaren gick det åt 280 bullar och 533 personer besökte caféet.

Nu räknar vi med runt 1 000 besökare per sommar.

Cafévärdinnorna var få i starten. I fjol kunde vi räkna in 24 namn på tjänstgöringslistan. De första åren bjöds kaffe och bulle för 10:-, ett pris som så småningom inte gick att vidmakthålla, men fortfarande finns kaffe och hembakat bröd till facila priser.

Under den gångna tioårsperioden återupptod krukmakeriet och försvann igen och miniloppisen på kammar'n förvandlades till second-handbod i mjölkammaren. Dragspel och ibland fiol har under åren hörts på tunet då och då.

Till caféverksamheten har också sommarutställ-



Cafévärdinnorna samlade 2006



Nora Lundberg och Inga Lisa Gustafsson bakom blågult band den allra första cafédagen 2001. Foto: Lennart Stockman



Sommarutställningen av kaffekoppar 2004

ningarna varit knutna. Utan att vara särskilt märkvärdiga har utställningarna av hattar, kaffekoppar, tomtar, äggkoppar, bonader, grytlappar och annat virkat väckt minnen och tankar. Vad som ska ställas ut i sommar är i skrivande stund okänt. Men kom och ta en kopp jubileumskaffe, så får du se!

Inga Lisa Gustafsson

Många bra saker

Många bra saker görs idag, men vi bör kanske också komma ihåg det goda som gjordes igår och förrgår. Vi glömmar lätt att om dessa saker inte blivit gjorda hade dagens läge i mångt och mycket varit ett helt annat. Därför återger vi en artikel som publicerades i lokaltidningen i februari 1970, alltså för dryga 40 år sedan. Den handlar om hembygdsföreningens tillskyndare och förste ordförande

SVEN ODENRICK – snickaren, prästen, hembygdsvårdaren

Komminister Sven Odenrick, som 1969 fick mottaga ett av kommunens nyinstittade kultur-stipendier för sina insatser i hembygdsvården inom Upplands Väsby kommun, är en man som har mycket att berätta om vad han utträttat på detta område under alla de år han varit verksam.

Odenrick har tjänstgjort vid Eds församling mellan åren 1919 och 1958. Förutom kommunens stipendium har han fått mottaga en rad andra utmärkelser. I samband med byggandet av hemvärnsgården i Sollentuna fick han mottaga en förtjänstplakett av prins Bertil. Han har även mottagit Samfundet för Hembygdsvårds plakett och är hedersordförande i Upplands Väsby hembygdsförening och ende innehavare av dess hembygdsnål i guld.

Odenrick är uppväxt i Roslagen, där hans far tjänstgjorde som kyrkoherde i Riala församling.

Han blev tidigt intresserad av hembygdsvård och lärde sig snickeriets ädla konst, vilket han haft och har stor nytta av när det gäller att restaurera gamla kistor, stolar och andra saker.

Hemma i sitt radhus har han en egen verkstad, där han numera tillbringar en stor del av sin tid med reparationer och andra hobbyarbeten, t.ex. ljus-

stakar och bokhyllor i antika modeller.

Komminister – snickare

1919 kom Odenrick till Eds församling som komminister. Den tjänsten innehade han till 1958 då han avgick.

Hans första uppgift blev att restaurera de gamla husen vid prästgården. Han fann även rester efter en gammal tiondelada som tyvärr redan rivits.

1938 lyckades komminister Odenrick rädda klockarstugan vid Eds kyrka. Striden stod länge hård om klockarstugan, bl.a. hade kommunalfullmäktige redan beslutat att den skulle rivras.

Genom att larma rikspressen och kämpa hårt för saken lyckades han med sin sak. En distriktslantmätare vid namn Rosenbaum åtog sig att restaurera och iordningställa det gamla huset. Rosenbaum bodde senare i stugan under 20 år. Samtidigt gjorde man iordning den gamla ladugården, som hörde till klockarstugan. Den bebos nu (1970) av kyrkvaktmästaren.

Runsten

Trädgården vid Eds prästgård var ett annat av komminister Odenricks stora intressen. Under grävningar där påträffade han en gång en gammal runsten. Som en kuriositet kan nämnas att man klart och tydligt kan läsa att stenen restes av Sven. Nu restes den igen, 900 år senare, av en annan, som också hette Sven.

Komminister Odenrick var även med och byggde hemvärnsgården i Sollentuna och fick i samband med detta motta en förtjänstplakett av prins Bertil. Denne påpekade att han varit med om invigningen av många hemvärnsgårdar, men aldrig tidigare hade han först hört en präst hålla korum och sedan mottagit belöning för en god snickargärning.

70 år



En av de mera markanta profilerna i Upplands Väsby, komminister em. Sven Odenrick, fyller den 4 maj 70 år. Han är född i Roslagskulla. Efter studentexamen i Uppsala och universitetsstudier är, tjänstgjorde han en tid i hemförsamlingen och i Alunda-Morkarla, innan han den 1/10 1920 tillträdde befattningen som komminister i Sollentuna och Ed, och i denna befattning kvarstod han ända till han avgick som emeritus den 30/9 1958, alltså efter exakt 39 år. Det är nog inga överord om man säger att han blev något av bygdens allt i allo och att han intresserade sig för sina församlingsbor även utanför kyrkan.

Han var under hela sin tjänstgöringstid ordförande i kyrko- och skoldirekt och i skolstyrelsen från 1932—47, kassör för kyrkan 1932—59, för skolan 1932—39. Vidare tillhörde han kyrkofullmäktige i drygt ett 20-tal år, varav ordförande i nära 20 år. Han var också medlem av pastoratets boställsstyrelse från 1932 till 1932 och under denna tid ordförande i 21 år.

Hans kunnighet och intresse togs också i anspråk på områden utanför det kyrkliga och ekle-siastiska. Sälunda var han ordförande i pensionsnämnden 1930—32, ledamot av fattigvårdssty-

Hembygdsföreningen

1953 hade diskussionerna om bildandet av en hembygdsförening gått så långt att man beslöt att bilda en. Vid bildandet tvekade man aldrig om vem som skulle bli föreningens förste ordförande, komminister Odenrick ansågs självskrivet.

Under de femton år han satt som ordförande utvecklades hembygdsföreningen stadigt.

Odenrick avslutade sitt arbete i hembygdsföreningen i samband med striden om övre Runby. Odenrick menade att gården skulle bevaras. Detta

lyckades han ej genomdriva, men däremot tillföll marken Eds församling. Marken har senare varit till stor nytta för församlingen.

Belönad

Odenrick har fått ett flertal utmärkelser för sina insatser inom hembygdsvården. Han är hedersordförande och ende innehavare av hembygdsnålen i guld i hembygdsföreningen. Han har även fått motta Samfundet för hembygdsvårds förtjänstplakett. Som krona på verket belönades hans arbete med att han blev en av de fyra första som fått kommunens kulturstipendium.

Varför heter åsen så?

Rullstensåsar är åsar som bildats av grus och stenar som har rundslipats genom nötning i inlandsisens smältvattensälvar. En sådan ås är BRUNKEBERGSÅSEN, kanske mest känd för att Sten Sture d.ä. besegrade danskarna där i ett stort slag 1471. Så mycket av åsen finns inte kvar i våra dagar, men delar av den skymtar fram i landskapet på vissa ställen. Åsen och dess avläggare, Stockholmsåsen, Hammarbyåsen, Klockåsen, passerar Upplands Väsby.

Hur den fick sitt namn har sin historia. Under Magnus Ladulås' tid som kung (1275-1290) gynnades ”utlenske män” som det står i Erikskrönikan. Dessa män var huvudsakligen tyskar, som behövdes för att Sverige skulle kunna moderniseras, näringslivet effektiviseras, borgar och städer byggas. Samarbetet med Hansastäderna inleddes. Många tyska invandrare blev mäktiga män i Sverige.

Mest framgångsrik i den första tyska invandringstågen var Werner Brunkow från Branden-

burg, som blev en av Magnus Ladulås' viktigaste medarbetare. Hans son Johan Brunkow hade ännu större framgång och stod på 1310-talet kung Birger Magnusson nära. Karriären var snabb: väpnare 1314, drots 1315 eller 1316.

I och med utnämningen till drots hade Johan Brunkow blivit en av rikets mäktigaste män – drots är en titel jämförbar med justitieminister eller chef för rättsväsendet i Sverige. Hans fall blev därefter. Uppenbarligen var det Johan Brunkow som verkställde den ökända kuppen mot kungabröderna Erik och Valdemar i december 1317, det s.k. ”Nyköpings Gästabud.” Under det efterföljande kriget fängslades han och avrättades den 1 november 1318 på en ås norr om Stockholm. Enligt traditionen fick åsen namn av händelsen – Brunkows berg, Brunkeberg.

Inga Lisa Gustafsson

Källa: Populär Historia

Cajsa Warg, husmamsell på Löwsta

Den 17:e, 23:e eller 24 mars 1703 föds Christina Warg, dotter till landskamrer Anders Warg i Örebro, och hans hustru Catharina Lewin. Så riktigt säker på tidsangivelsen kan man inte vara, för Örebro församlings födelsebok är mycket bristfälligt förd, men andra uppgifter finns ju.

Det stora nordiska kriget pågår, Karl XII tågar omkring i Ryssland, Sverige lider fortfarande efter sviterna efter missväxtåret 1697, då halva Finlands befolkning svalt ihjäl och landsbygden är utarmad av trycket från kriget.

Hos landskamrer Warg har man det inte alltför knapert. Man bor i det s.k. Borgarhuset, som stod mellan Nicolaikyrkan och Svartån och som flyttades 1912 till Lars Bohms udde för att

utställningar om Cajsa Warg.

Landskamrer Warg dör 1708 ”efter lång tids sjukdom.” Christina, eller Cajsa, är fem år. 1710 gifter modern om sig med ryttmästare Erik Georg Rosenstråle vid Östgöta kavalleriregemente. Därmed blir hon herrgårdsfru på Borggård utanför Finspång. Den nya familjen utökas undan för undan med ytterligare sju barn.

Om Cajsa Wargs uppfostran eller utbildning vet man ingenting. Till skolor hade inga flickor tillträde. Målet för en flicka på 1700-talet var att gifta sig och få ett eget hem. Cajsa blev inte gift och om orsakerna till det kan bara spekuleras. Den utbildning hon fick kan man tänka sig var av det praktiska, husliga slaget, nästan oundvikligt med



Cajsa Wargs födelsehus

lämna plats åt ett nytt posthus. Idag hittar man det i kulturresevatet Wadköping, dit det flyttades i början på 1960-talet. Huset i Wadköping är från 1600-talet, en ”gäststuga”, tillhörande den gård som ägdes av Anders Warg. Inne i huset finns väggmålningar från 1700-talet och

sju yngre syskon.

Om man nu inte blev gift på den här tiden och inte hade släktingar som tog sig an försörjningen, så stod inte många utvägar till buds. Man fick oftast tjäna sitt bröd genom husligt arbete i något herrskaphus som kökspiga, barnpiga, köksa, kokerska, kammarjungfru eller husmamsell. Vad



Cajsa Warg i Anita Königs gestalt på biblioteket 2008

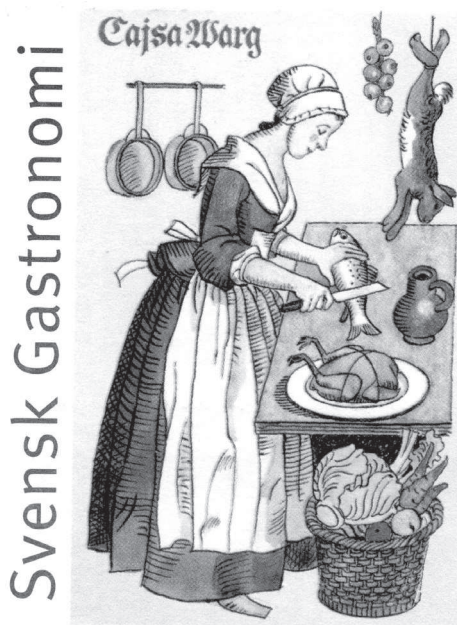
blev det av Cajsa? Kanske vistades hon någon tid hos modern i Östergötland och kanske tog hon tjänst hos Almnäs slott för att lära sig den ädla kokkonsten.

Det sägs att hon ska ha haft anställning hos någon av bröderna Stackelberg, ägare till slottet, kända som sin tids största matvrak. Troligen var det hos Volter Reinhold Stackelberg, som aldrig åt mindre än tolv rätter per måltid och med tiden blev tämligen fet. Stackelberg tog förmodligen med sig Cajsa Warg till Stockholm och snart nog återfinns hon som välbeställd husmamsell i familjen Klinckowströms hus vid Herkulesgatan. Cajsa var kusinbarn till sin matmor, Catharina Klinckowström, f. Ehrenpreus, och man kan tro att släktskapet spelat en viss roll i det hela. Dessutom var Cajsa också avlägset släkt till statsekreterare Klinckowström själv.

Det är här vi kommer till vad Cajsa Warg har med Upplands Väsby att göra. I de socknar, som

idag utgör Väsby kommun, bodde på 1700-talet bröderna Maurits och Leonard Klinckowström. Översten Maurits arrenderade kungsgården Skällnora (Sköldnora) i Fresta socken 1736-1768 och brodern Leonard arrenderade Löwsta i Eds socken. På "Löwsta" vistades familjen Klinckowström av och till. Förnåma familjer höll sig för det mesta med ett hus i staden och en herrgård på landet och mellan dessa var det en livlig trafik med fisk, kött och fläsk, vilt, grönsaker och mejeriprodukter.

Från "Löwsta" är noterat att mamsell Warg är antecknad som dopvitne den 26 oktober 1746 hos kyrkoherde Engellau, den 18 september 1747 hos Anders Persson och den 13 augusti 1748 hos Fisk. Anders Andersson, samtliga i Eds församling. Att Cajsa Warg anlätades som dopvitne tyder på att hon haft en aktad ställning. En husmamsell var en länk mellan herrskap och tjänstefolk, en betydande person, som organiserade hushållet, anställde tjänstefolk, svarade för inköp och såg till att allt sköttes ordentligt.

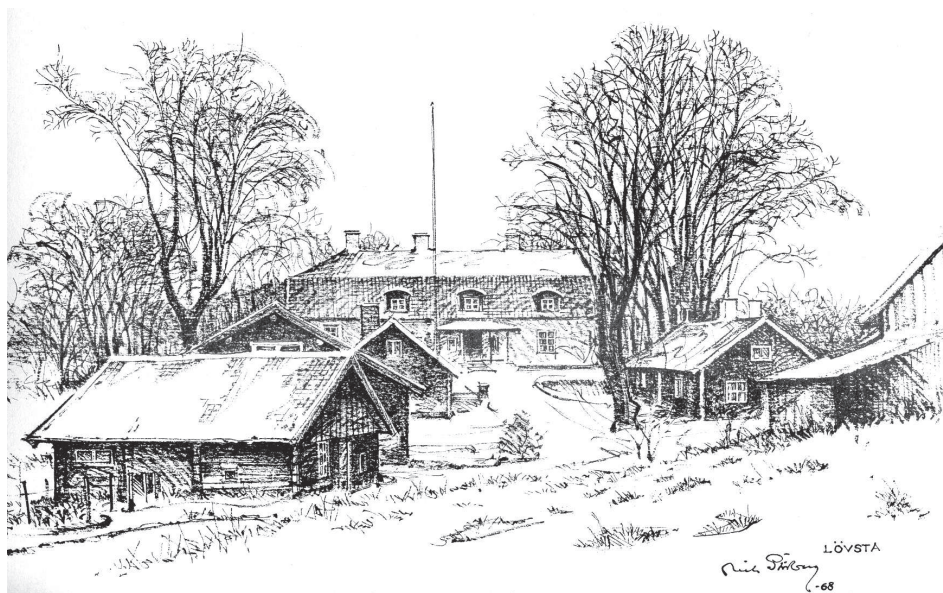


Svensk Gastronomi

Inrikes Brev
6 frimärken

Cajsa Warg som frimärke 2002





Lövsta. Teckning av Nils Stöberg

1755 ärvde Cajsa Warg en rätt stor summa pengar – 5.000 daler – efter sin mor och i november samma år utannonserades hennes kokbok i Stockholmspressen. Det var ingalunda den första kokboken som utgetts i Sverige. Den första riktiga kokboken på svenska språket hette ”En lijten kockebok” och utkom 1650, författare okänd. Den följdes av ”Then frantzöske kocken” 1664, skriven av köksmästare R. Salé och ”Adelig Öfning” 1690 av överste Åke Rålamb. Under 1700-talet kom så en kokbok av en kvinnlig författare, Susanna Egerin, 1733.

Cajsa Warg kallade sin kokbok ”Hjelpreda i hushållningen för unga fruentimber” och tillägnar den de ”nädigaste och gunstige fruer” under vilkas omdöme boken måtte njuta beskydd.

Kokboken gavs ut på Grefings förlag ”på egen bekostnad” med morsarvet som grund och kostade vid utgivningen tolv eller tio daler kopparmynt beroende på utförande. Den kom att ges ut i fjorton upplagor och var en av Sveriges mest sålda böcker, även översatt och utgiven i Tyskland.

Det som var nästintill revolutionerande med boken var att det fanns måttangivelser i den, vilket inte varit vanligt tidigare. Det är en tjock bok på 738 sidor med 835 recept plus företal, kapitelre-

gister och 20 sidor alfabetiskt register.

När kokboken kom ut var Cajsa 52 år. Hon skrev sedan en del tillägg som kom med i senare upplagor. ”Åtskillige saker som är nyttige i Hushället” och ”Några slags färgningar.”

”Man tager vad man haver”, skrev hon aldrig, möjligtvis, ”om så behagas” eller ”om man så hava kan”, vilket inte är samma sak. I Cajsas kokbok kan man lära sig att vädertorka skinkor, insalta ister, sylta törnrosor, torka plommon till sviskon, stuva mjölkstisel, göra mörkpudding, baka smörkringlor, mälta malt, lagar fläkt gädda med ansjovis, göra ankpastej och tallstruntbrännvin, koka smörgröt och andra nyttigheter.

Hos Klinckowströms arbetar Cajsa livet ut. Leonard Klinckowström blir änklings 1757 och det händer att han och husmamsellen spelar kort om kvällen. Cajsa bor kvar i huset när Klinckowström dör 1759. I sitt testamente gav han henne besittningsrätt till en lägenhet i huset på Herkulesgatan. När Cajsa Warg dog 1769 efterlämnade hon en nätt förmögenhet på 7.000 daler. I sitt testamente föreskrev hon att merparten av pengarna skulle gå till systerdotterdottern Carolina Catharina Livin, dock under förutsättning att flickans slarviga mamma inte skötte barnets uppfostran.

Bouppteckningen i övrigt visar att Cajsa Wargs hem var tämligen välförsett med föremål av silver, tenn och koppar, linne och sängkläder, ett skrivbord av valnöt, holländska stolar och andra möbler samt en del ostindiskt porslin. Hon har en silversnuddosa med agater i locket, en hundradalers nattrock, två gräverksfodrade pälsar, och garderoben i sin helhet värderas till 964 daler.

Cajsa Warg bisattes i Klinckowströmska gravkoret i Klara kyrka, fast bakom husbondfolkets stora stensarkofager. Hennes enkla träkista har en silverplåt med namnet Kristina Warg, födelse- och dödsår.

Vid bouppteckningen efter Maurits Klinckowström på Skällnora 1768 fanns en första upplaga av Cajsa Wargs kokbok i oktavformat. Boken hade kommit till Skällnora det år döttrarna gifte sig och taxerades till tre daler silvermynt. Idag, 2010, skulle den betinga ett pris av 20-25.000 kronor, trots att man inte har någon större användning av den. Cajsa Warg arbetade i och skrev sina recept för ett kök som inte finns idag. På hennes tid arbetade man med spett och trebenta grytor över öppen eld. Ugnen användes nästan enbart till de

stora brödbaken, vilket inte är så konstigt om man betänker att det tog en hel dag att värma upp den. När vedspisen slog igenom var Cajsa Warg och hennes kokboks tid ute.

1925 fick Cajsa Warg en gata uppkallad efter sig i Enskededalen, ”Kajsa Wargs väg, kv. Hembitrådet.” Cajsa Warg har ingen anknytning till Enskede. Man ville bara uppmärksamma en kvinna som gjort sig ett namn. Det vore inte fel att göra på liknande sätt i Upplands Väsby, en ort som Cajsa Warg, vår mest kända kokboksförfattarinna, faktiskt hade anknytning till.

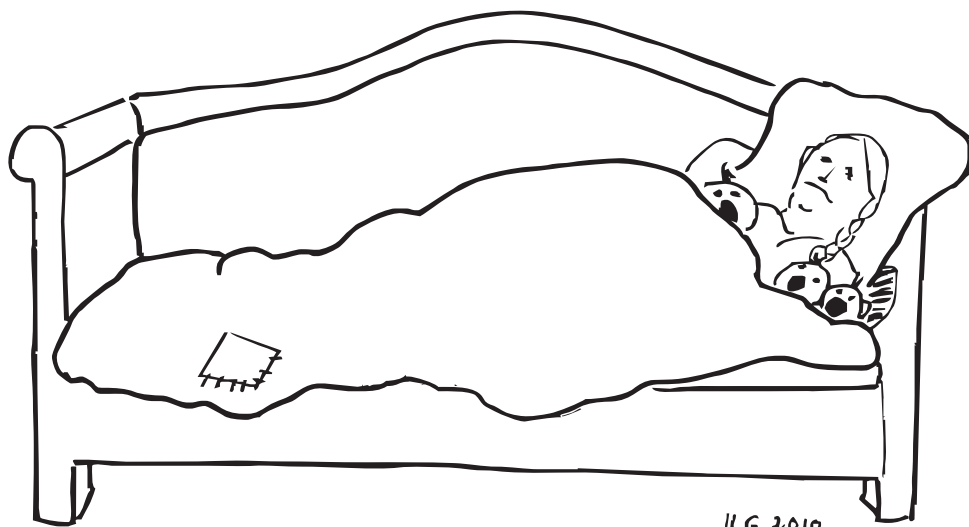
Inga Lisa Gustafsson

Källor:

*Man tager vad man haver av Jan-Öjvind Svahn
Ur Kajsa Wargs kokbok (De gamla Folkböckerna)
Cajsa Wargs snapsbok av Per Eric Nordqvist
Bok Mat, en kulinarisk promenad av Gösta Åberg
Cajsa Warg, Hiram och de andra av Inger Årlemalm m.fl.*

*Artiklar i Kvällstunden och Populär Historia
Noteringarna om bröderna Klinckowström är gjorda av Hugo Sabel 1997 efter Göran Strömbecks anteckningar.*

Illustrerade ordspråk och talesätt



En olycka kommer sällan ensam, sa torparkäringen, fick trillingar



Kalvost

En gammal traditionell maträtt på väg att försvinna

Förr i tiden, när jordbruk med kreatursskötsel och mjölkproduktion var den dominerande näringsgrenen i vårt land, så förekom ofta en speciell maträtt på bordet i lanthushållen hos både godsägare, bönder och torpare. Rätten kallades kalvost eller populärt kalvdans.

Den viktigaste ingrediensen vid tillagning av äkta kalvost är råmjölk - den feta, mycket näringsrika mjölk, som kon omedelbart efter kalvningen först släpper ur juvret. Den tillför den diande, nyfödda kalven en mängd nyttigheter och utgör en god grund för dess fortsatta uppväxt och levnad.

När kalven kommit igång med diandet av råmjölken, så brukade folk handmjölka några liter att användas vid tillagning av kalvost. Denna var en allmänt omtyckt maträtt.

Ingredienserna i kalvost är få:

Den feta råmjölken blandas med lämplig mängd vanlig mjölk beroende på råmjölkens styrka. Blandningen smaksättes med socker, salt och malen kanel eller kardemumma. Eventuellt tillsättes även hackad sötmandel. Blandningen hålls i smord eldfast form och gräddas i vattenbad eller direkt i ugn med normalvärde i 40-45 minuter.

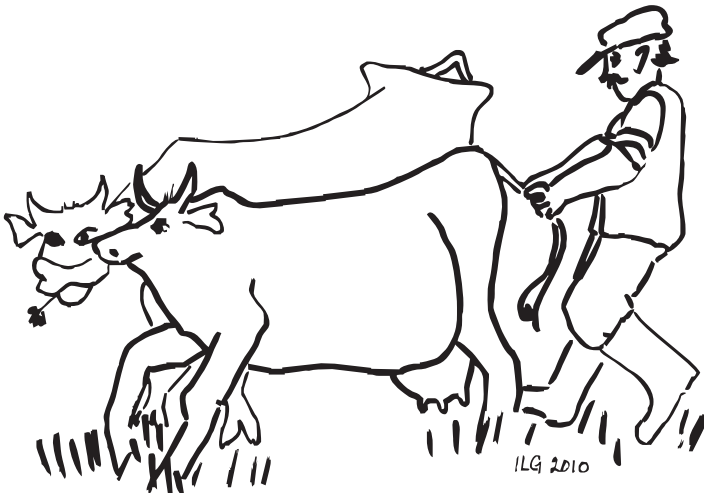
Resultatet blir en ljuvligt doftande halvfast, något ”ostpipig”, mycket välsmakade rätt. Den

äts lämpligen med sylt, gärna lingonsylt eller jordgubbssylt. Förr åt folk ofta kalvosten beströdd med kanel och strösocker samt kall mjölk, ungefär som gröt.

När husmodern förr i tiden serverade kalvosten till sina gäster, så uttalade hon ofta förhoppningen om att den skulle smaka dem väl och inte anses för hård, utan lagom porös till sin konsistens. Det var ju mängden råmjölk och sötmjölk som avgjorde denna. Råmjölkens styrka var ibland svår att bedöma. Den berodde ju på om mjölken kom från det första eller följande mjölkningstillfällena. Styrkan hos råmjölken avtog med antalet mjölkningstillfällena.

I regel hade matgästerna bara gott att säga om anrättningen. De prisade sakkunnigt både dess goda smak och dess konsistens. Dessa lovord inverkade ofta lugnande på värdinnan. Styrkt av berömmet fortsatte hon att bjuda och truga sina gäster, så att de verkligen skulle känna och uppleva vilken fantastisk kalvost hon åstadkommit med sin kokkonst.

I de större lantgårdarna med många kor i ladugården, så kunde det ibland bli ganska tätt mellan kalvostanrättningarna. Detta förutsatt att gårdskapet stod ut med att äta den synnerligen näringsrika och kraftiga rätten ofta.



I torpstugorna var det däremot glest mellan de få gånger som kalvost stod på bordet. Den avåts då med andakt och loyprisande av den mat som Majros, torpets enda ko, bestod familjen med en gång om året, då hon kalvat.

När torparen gjorde sina dagsverken på herrgården, hände det ju faktiskt att ladugårdsförmannen där förbarmade sig över torparen och hans stora familj genom att ge denne en skvätt råmjölk att ta med hem till torpet. Detta hände väl egentligen endast om några kor ur herrgårdens besättning kalvat samtidigt och gett ett tillfälligt överflöd av råmjölk. Våra dagars möjligheter till infrysning av överskottet fanns ju ej. Det var endast den färska råmjölken som kom till omedelbar användning i köket.

I samband med det drastiskt sjunkande antalet mjölkproducerande gårdar i vårt land och utflyttningen av folk från landsorten till tätorterna, så tenderade på många håll tillgången på råmjölk att helt falla bort. Få kvarvarande glesbygdsmäniskor, inga mjölkproducerande bönder, inga mjölkkor och följaktligen ingen kalvost.

Idag, hösten 2009, har antalet mjölkproducerande gårdar i vårt land reducerats till endast c:a 6 000 st och bortfallet tycks fortsätta. I vår kommun har antalet ”mjölgårdar” som mest varit omkring 30 st. Idag finns ingen mjölkproducerande gård i hela kommunen.

Förf. har sedan späd ålder upplevt kalvosten och är fortfarande, nu på ålderns höst, mycket förtjust i den gamla rätten. P.g.a. ovan angivna skäl så blev det med tiden allt mer sällan jag mötte den delikata kalvosten på matbordet. Som storstadsbo var det uteslutet att kunna få tag i råmjölk, den absoluta grundförutsättningen för tillagning av äkta kalvost.

När vi hittade ett sommarviste i Ljungans dalgång i Medelpad, så ljusnade det plötsligt betydligt på kalvostfronten. – Två bröder driver den närmaste granngården i byn. De har genom åren valt att i allt större omfattning satsa på mjölkproduktion, tvärt emot vad många av deras norrländska yrkeskollegor gjort.

Mjölknigen av gårdens kor sker via ett pipelinesystem, som leder mjölken direkt från kossans

juver till den stora mjölktanken av rostfritt stål som står i en separat byggnad i anslutning till ladugården. Mänsklig beröring av vare sig kon eller mjölken förekommer ej.

Mitt i denna superhygieniska mjölkningsteknik, så måste ju ändå korna i besättningen kalva för att hålla den rationella mjölkproduktionen och leveranserna igång.

I samband med kalvningen, då råmjölken bildas i kojuvret, så återgår man för några timmar till ett naturligt leverne för kon och hennes kalv. Då får kalven dia den näringsrika råmjölken. Samtidigt ges tillfälle för husbonden att ta undan en skvätt av den numera så svåråtkomliga råmjölken, till fromma och glädje för kalvostens tillskyndare.

Det händer då att telefonen i vår stuga ringer. En mansröst med medelpaddialekt hälsar med: ”Hej, de e’ Björn! Vill du ha råmjölk? Vi hadd’ en ko i natt. Ta me’ en hink å kom ner till lagår’n!”

Den repliken låter som ljuv musik i mitt, den gamle kalvostdiggarens, öra.

En stund senare stretar jag, lätt i stegen och sinnet, uppför backen från byn till stugan i skogen. I handen bär jag en 3-liters plastdunk fylld med prima råmjölk.

Ett antal timmar senare tas den ut ur ugnen, den ljusgula, ljuvligt kaneldoftande kalvosten, en sann primör varje gång den uppträder på vårt matbord. – I frysen stelnar just ett par liter råmjölk som blev över. De sparas till nästa gång vi vill njuta av delikatessen kalvost.

Om nedgången av antalet mjölkproducerande gårdar i vårt land fortsätter som hittills, så kan man befara att några generationer framåt i tiden lär ytterligt få människor äga kännedom om vad som utmärker en äkta kalvost och hur den tillagas.

Som oförfätkerlig optimist kan jag bara hoppas på dess renässans. – Det sägs ju att när två eller flera svenskar möts, så bildar dom en förening. Om så är, vore inte RKV, ”Föreningen Kalvostens Vänner” något att ta upp och bilda, innan det är för sent?

Lars E Jansson

Till Skällnora

På småvägar i Täby cyklade jag med Folklivs-berättelser på pakethållaren. Målet var Skällnora kvarn.

Det är en skräcknovell i Almqvists oskuldsfulla arsenikstil.

Den uppländska sommaren blommar med en glad himmel och en mörk skog. Fotvandrar är fri. Fri också att ge sig in i hemska äventyr längs landsvägen.

Min avsikt var att på åkrarna vid Lövbrunna och Hagby leta upp den gamla vägen, där Almqvists vandrare mötte den vackra tjänsteflickan Brita från Visinge, som körde en skranglig kärra med en mager häst på väg till kvarnen för att mala.

Stockholmstrakten är ett bilvägslandskap. Ingen ger sig numera tid till vandringar här. Jag hade dock inte mer än tänkt detta förrän jag mötte fotografen Gustav Hansson, som också bor i Täby. Av alla människor råkade jag nu den enda person som i vår tid fotvandrade hela vägen från Treriksroset till Smygehuk! Han bekräftade att svenska landsvägar håller på att växa igen och att det svårt att ta sig fram på annat än bilvägar, som är livsfarliga att gå på. När det nu gällde för mig att följa den almqvistiska stråten som strax innan Ensta tog åt vänster, så rådde han mig att pröva en stig som terränglöpare och skidåkare håller vid liv genom Stolpaskogen.



Skällnora kvarn. Efter akvarell av Anna Billing, målad 1891. Några år därefter revs kvarnen.

På någon minut cyklade jag in i resterna av ett försvunnet bondlandskap. En del hagar och skogsbackar såg nog ut som på 1830-talet. På ett ställe idisslade kossor i väntan på att ången skulle bli bostadsområde för människor. Gulmåra ångade högsommar. Åkrarna var bländvita av baldersbrå eller om det var sötblomstret, ”kamillen”, som Almqvist kallar Täbys spensliga blomma och som hans vandrare bryter och sätter i rockens knapphål.

Högsommarens doft är gulmåra, dess melodi gulsparvens. Från åkrarna hördes hans snabba strof med den långa utandningen, si-si-si-si-si-sy.

Jag kom in i hagarna vid Vallentunasjön. Vid Fällbro kände jag igen backen och bron, där Britas lass höll på att välta. I en blink var flickan uppe på brons räcke och vägde emot.

Själva kvarnen i Skällnora är borta och det kan vara alldeles detsamma. Berättelsen finns.

Av deckare läser jag bara någon gång Simenon, men vågar ändå påstå att Skällnora kvarn är en styvt berättad kriminalhistoria. Minsta vardagsreplik och beskrivning av miljön i förbigående är en del av nyckeln till gåtan. Läsaren övertygas långsamt om hur mordet har gått till, bara för att tvingas in i ny osäkerhet när allt rivs upp i inbillningar.

I ett taktiskt brev till sin kritiker Lénström analyserade Almqvist novellen, som han menar

är en tragedi. Han har velat bryta mot den gamla regeln att bara förnäma personer ”eller åtminstone någon av adeln” måste vara ämnet för tragedin. Jag finner, att människan, i vilken samhällsklass som helst, kan vara det.

Här är det bonden Jan Carlsson. Denne man hade en syster (mor Anna), som hade blivit gift med bonden Mats i Visinge. Jan Carlsson, af begär till sin systers egendom, vill rödja både henne och hennes man ur vägen, för att sedan, ’såsom sin systerdotters förmyndare’ förvalta – sig till nytta och såsom han behagade – hemmanslotten. Detta är på bondhorisonten ett ganska begripligt tema, och alldeles detsamma som då hjältar och furstar intrigera emot hvarann och söka undanröja hvarann, för att under någon förevändning bekomma Riken eller Provinser under sig. Jan Carlsson söker förgifta sin syster, och sedan genom våltandandet av skulden på hennes man, Mats i Visinge, få honom till tings, dömd och dödad.

Men Jan Carlsson måste också tysta vittnet Brita och det är därför han smyger omkring i kvarndunklet.

Upplösningen inne i skogen i den ljumma augustinatten är som en scen i en surrealistisk stumfilm. Brita fastbunden på en stock, som glider mot stålklingan. Jan Carlsson störtad i forsen. Vandraren hjälplöst fångad på toppen av en stång ur stånd att rädda flickan, ett vittne på en piedestal. Utom dessa rörde sig endast en kroknäbbad svart skogsfågel intill den ödsliga sågkvarn, dit handlingen flyttats från Skällnora. Den svarta fågeln är styckets deus ex machine.

Men däri ligger inte poängen. Brita vet att hennes matmor dött en naturlig död. Jan Carlsson är en tragisk gestalt, därför att hans önskan var att giftmörda sin syster; han planlade dådet, han var säker på att han också verkställde det och han intrigerade för att ge andra skulden och skaffa falska vittnen till tinget.

Han hade inbillat sig brottet och verkligheten motsade honom inte. Det är som om Almqvist på fotvandring 1838 har en vision av sig själv i Stockholm den heta arseniksommaren 1851.

En annan scen i novellen, som också skulle passa i en skräckfilm, är slagsmålet på kvarnbacken i

lyktors sken, som bleks till blåblandad dager, i vissa drag rödblå hos de stridande, i andra gulblå, när månen höjer sig över skogen. Tumultet avbryts, en kärra rullar in på gården. Det är mjölnardrängen med nyheter från Stockholm.

Han hade vid Träsktorget sett hur en tjuv piskats med fyrtio par spö. Träsktorget vid nuvarande Roslagstorg var med sina bondkvarter, stall, krogar, affärer och glädjehus roslagsböndernas Vilda Östern. Efteråt hade den spöslitne för folket talat om ett och annat, som han uppsnappat då han som skålknalte i Roslagen sålt, inte arsenik, men annat att sova gott och länge på, gurkmeja, bresilja, fernpock och porsfrön....

Ope, opium, morfin, gurkmeja, den torkade rotstocken av en ingefärsväxt i tropiska Asien, och i Australien använd som drog, maglikör, krydda, parfym, färgämne i tyger, bresilja, färnbock, ett färgämne som biter in rött i snickerier, ur bresiljeträdet från Pernambuco i Brasilien, och så den starkt rusande porsen.

Hypotetiskt antyder Almqvist hur bedövningsmedel och gifter från fjärran världsdelar rinner ut genom Stockholm och färgar kläder och själar hos folket långt ut i stadens omgivningar.

Ovanstående är ett utdrag ur boken ”På ängen med en bok – en uteläsares sommar” av Kurt Berggren (1974). Den som inte läst CJL Almqvists berättelse om Skällnora kvarn bör snarast göra det. Den har kallats Sveriges första kriminalroman.

Lördag 21 augusti
Väsbyhems hyresgästdag 2010
i Fadderbyn.

Hembygdsföreningen
visar sin verksamhet
tillsammans med andra
föreningar i Upplands Väsby



Men hur hade kvinnorna det på vikingatiden?

I studiecirkelform tar vi reda på det. Cirkeln börjar i slutet av april.

Vi träffas i köket på Hembygdsgården den 27 april 2010 kl 18.00. Vi träffar Estrid, Gerlög, Inga och fler starka kvinnor som levde sitt liv på gårdar i våra trakter. Vi gör besök på gårdarna där de levt och träder in i deras liv med barn och tjänstefolk.

Cirkelledare: Kjerstin Björkman.

Överraskningar är att vänta!

Intresseanmälan till studiecirkel om **fortidens starka kvinnor** lämnas till Susanne Bergman

telefon: 08-590 858 84

eller

e-post: bergman.susanne8@gmail.com.

Begränsat antal deltagare.



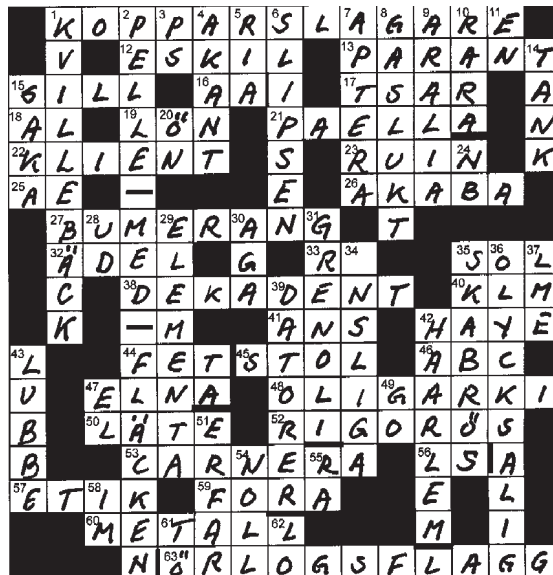
Utdrag ur särtryck från hebygdsföreningen.

Limerick

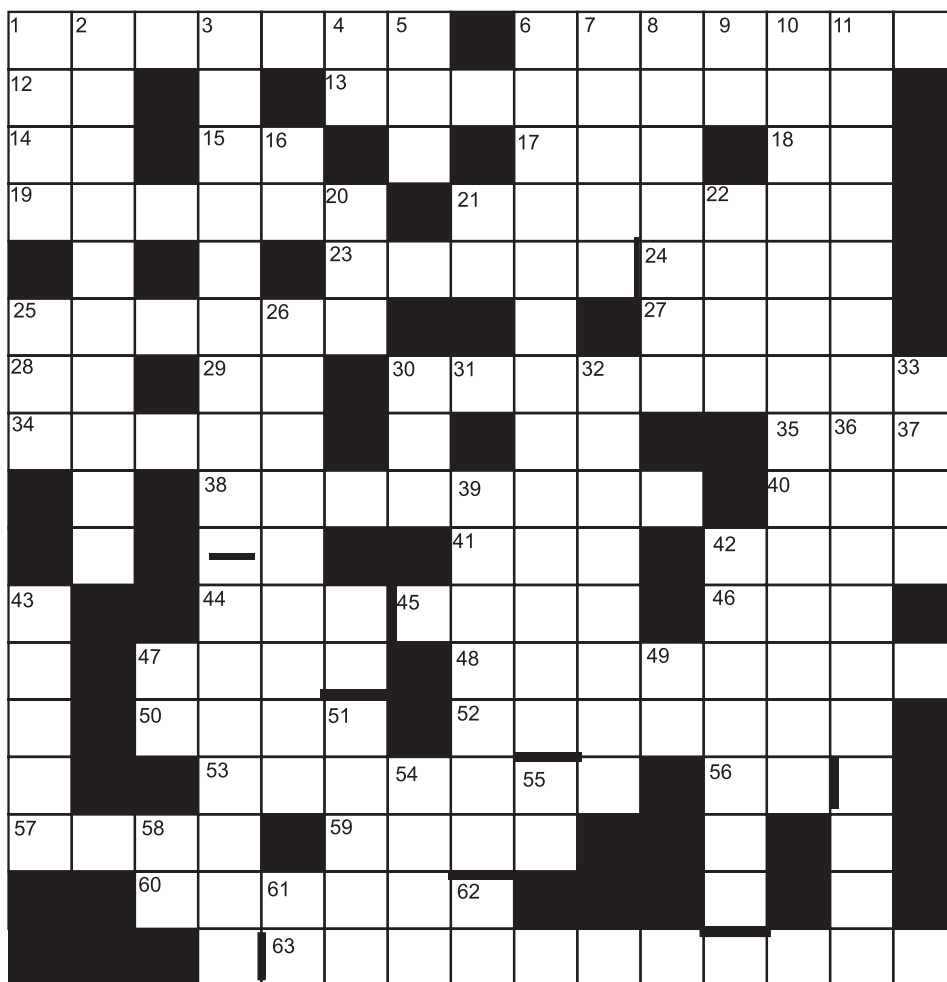
Johan-August, en yngling från Sättra
bruka' jämt uppå väggarna klättra.
När han kom uti fyllan och villan,
så kunde han ej sitta still, han
sa: ”Jag klättrar som bäst lördagsnättra.”

Lars E. Jansson

Lösning till korsord 1-2010



Korsord 2-2010



Konstruktör: Lennart Hedlund. Lösningen insändes senast den 10 juli till:
Hembygden, Box 40, 194 21 Upplands Väsby. Märk kuvertet ”KORSORD”

Vågrätt

- 1 Målspottare i VIK på 40-talet
- 6 Målvakt i VIK, mycket bra, på 50-talet
- 12 Kombineras ofta med slask
- 13 Metallfjäll
- 14 Väsby förkortat
- 15 Är det inte si, så är det ...
- 17 Flygande tefat
- 18 Tillkom efter första världskriget
- 19 Körs särskilt i snöig terräng
- 21 Slokörade
- 23 Skrävel
- 24 Blå, hotade år 1250 med att skaka fram en kung
ur sin egen kapp
- 25 Kvinnlig gudomlighet
- 27 Är skön i vinterväder
- 28 Bort
- 29 Sisu
- 30 Minsta och svagaste tävlingsbilen används
till detta
- 34 Skapa, gestalta
- 37 Besöks ibland, men inte för att skaffa sig detta
- 38 Skift, vakt
- 39 Kan man sin kos
- 41 Knog
- 42 Mysa, myste
- 43 Markrobot vid flygvapnet
- 44 Andel
- 45 Pålägg och väderstreck
- 46 Laggill
- 49 Kopplas ibland ihop med flamma
- 51 Startade 1902
- 52 Finrum
- 53 TV-man
- 54 Förädling
- 56 Tysk stad
- 59 Metallremsa
- 60 Stånd
- 61 Påk eller oroar
- 62 Wigwam
- 63 Blossa

Lodrätt

- 1 Rest
- 2 Tillkom 1809
- 3 1903 påbörjades detta företag
- 4 Grammofonskiva
- 5 Regel
- 6 Där bör utsikten vara enorm
- 7 Finns flygande sägs det
- 8 Marsmänniska, kopplas ihop med 7 lodrätt
- 9 Tidigare dagstidning
- 10 Översitteri
- 11 Garvad
- 16 Kan man vara hal som en
- 20 Filmhastighet
- 21 Äldrebeteckning
- 22 Också ett sätt att ange soltimmarna
- 25 Utropsförsäljning
- 26 En av landets lagar
- 31 Samtycke
- 32 Läger skytten
- 33 Sybarit
- 35 Avser oftast flertal
- 36 Flatbottnat fartyg
- 40 Musketör
- 47 Kan vi inte vara utan
- 48 I Tollarp sprider detta företag angenäma dofter
- 49 Slockna
- 50 Gagga
- 52 Bättre än aldrig
- 55 Förmodligen
- 57 Senfärdighet
- 58 Kan man dansen

Vinnare: korsord 1-2010

Ulla Öhgren
Jöran Johansson
Yvonne Nilsson



Upplands Väsby Hembygdsförening
Box 40, 19421 Upplands Väsby
Hembygdsgårdens adress:
Hagvägen 2/Pukslagargatan

Hyr lokal med atmosfär!

Upplands Väsby Hembygdsförening erbjuder Nedre Runby
LADUGÅRD till konferenser, årsmöten, kurser, dop, minnesstund.
Hyresansvarig ska vara lägst 25 år.

LADUGÅRDEN är en handikappvänlig lokal med plats för upp till 50
personer.

Tillgång till kök med utrustning för enklare tillagning av förtäring.
Diskmaskin finns ej.

Eventuell avbokning måste ske senast 14 dagar innan tidigare
överenskommet
hyrestillfälle. Sker avbokning senare, debiteras en avgift med 450:-.

LADUGÅRDEN ligger på bekvämt avstånd från pendeltågstationen i
Upplands
Väsby. Det finns en stor parkeringsplats i anslutning till pendeltågen och
närhet till ladugården. Buss 562 från pendeltågsstationens västra
sida(Runbysidan) med hållplats 150 meter från ladugården.

Priser:

Halvdag / kväll 600:-
Heldag 1.200:-

Reservation för prishöjningar

Uthyrning:

Ingegerd Peterson 08 590 347 76
Siv Rydén 08 590 333 46

Telefontid för uthyrning av lokal
end mån-fre 9.00 – 16.00



Foto: Gunborg Lejon

Upplands Väsby Hembygdsförening

Box 40 194 21 Upplands Väsby

ANSÖKAN OM MEDLEMSSKAP

Datum

SÖKANDE

Förnamn	Efternamn	Född år
Adress		
Postnummer	Postadress	
Telefon	Mobil	
E-mailadress		

MEDSÖKANDE (ev)

Förnamn	Efternamn (om annat än ovanstående)	Född år
---------	-------------------------------------	---------

YRKESERFARENHET/ INTRESSEN

Främst sådant som du bedömer kan vara av intresse inom föreningens verksamhetsområden.



Upplands Väsby Hembygdsförening
Box 40, 194 21 Upplands Väsby
Hembygdsgården: Hagvägen 2 / Pukslagargatan
Telefon 08-590 826 40
Plusgirokonto 29 81 91-8
Årsavgift 125:-

STYRELSE 2009-2010

	Telefon
Kjerstin Björkman, ordförande	590 320 82
Klas Lundkvist, vice ordförande	590 936 81
Sören Gustavsson, sekreterare	592 522 42
Inger Nyström, kassör	590 820 93
Barbro Kvist, ledamot	590 917 21
Vanja Edwinston ledamot	590 344 66
Susanne Bergman ledamot	590 858 84

ERSÄTTARE

Barbro Fredriksson	590 339 86
Bo Torpare	590 894 44
Gunilla André	590 338 34
Gun-Britt Welander	590 843 19
Roland Storm	590 763 64
Elisabeth Cederlöf	590 318 26

MEDLEMSBLADET HEMBYGDEN

Inga Engdahl, ansvarig utgivare	590 300 20
Inga Lisa Gustafsson	590 336 42

REVISORER ORDINARIE

Lars Eklund	ERSÄTTARE
Göran Sandberg	Eva Michal
	Anette Ehrnholm

UTHYRNING AV LADUGÅRDEN

Ingegerd Peterson	590 347 76
Siv Rydén	590 333 46

Valberedning

Anna-Liisa Bergman, Ove Jansson, Leif Welander

www.upplandsvasbyhembygdsforening.se